

JAMBIL JABAEV (Hayatı ve Sanatı)

Jambıl Jabavev (1846-22.06.1945, Almatı) Kazak halk şiirinin büyük ustalarından biridir. Jambıl ilindeki Jambıl dağının eteğinde göçebe olan Ekey boyuna mensup fakir bir ailenin çocuğudur. Küçüklüğündeki olumsuz şartlardan dolayı okuyamayan bu zeki çocuk, okuryazarlığı olmasa da çok şeyi gözüyle görüp gönlüne dokumuştur. Jambıl, bir yandan önce Kokan Hanlığı sonra Çarlık Rusyasının baskıcı politikası, diğer yandan da yerli yönetici zümrenin baskısı sonucunda halkın çektiği zorlukları bizzat yaşamış ve derinden hissetmiştir. Bu şekilde iki tür baskı altında kalan halkın hayatındaki adaletsizlikleri ve problemleri erken yaşta ve yoğun olarak yaşamıştır. O, uzun ömründe çeşitli yerleri gezip, şairlerle atışmalara katılıp şarkı, *terme**, *jır*** söyledi. Onun şairlik şöhreti geçen asır bütün *Jetisuw**** ile Kırgız ülkesine yayılmıştır. On beş yaşından itibaren şairlik sanatı içinde bulunan Jambıl, uzun yıllar boyunca doğup yaşadığı yerleri şarkı, şiir ve jırları ile yaşatmıştır. Köyler arasında yapılan atışmalara katılarak atışma sanatını geliştirmiştir. Jetisuw'un en başarılı atışmacılarından biri olan Süyin-bay'dan eğitim ve destek alıp şarkı şiir ve halk jırlarının icra edilmesi gereken önemli birer sanat olduklarını öğrendi. Jambıl'ın atışmalarından sadece Aykümis, Baqtıbay, Sarı, Sarıbas, Dosma-ğanbet Şaşuwbay Qulanayaq ve Qulmanbet'le olan atışmaları saklanmış ve çeşitli kitaplarda yayımlanmıştır. Geçen asrın seksenli yıllarında atışmada ünlü olan Qulmanbeti yendikten sonra Jambıl, kendi ülkesinin en ünlü atışmacısı oldu. Onun sanatında, halkla ilgili motiflere ilk atışmalarından itibaren sıkça rastlanmaktadır. Qulmanbet, kendi boyuna mensup olan zenginleri ve beyleri överken Jambıl, vatanını koruyan erleri övmüştür. Bu durum Jambıl'ın şairlik sanatında yolunu kaybetmemesini sağlamıştır. Şairin şiir sanatını öğrendiği okul, halkın uçsuz bucaksız olan sözlü edebiyatıdır. O, şiirlerini, günlük hayat hikayelerini, aşk hikayelerinin estetiğini kahramanlık destanlarını inceleyip kendi müziğini de katarak söylemiştir. Kardeş Kırgız halkının "Manas" destanını kendince yorumlayıp farklı bir şekilde ortaya koymuştur.

Jambıl Kırgız'ın Balıq, Tımbek, Qalığul, Naymanbay, Qatağan, Arıstahbek Sağımbek gibi manasçı şairlerin sanatını inceledi. Bununla birlikte O, doğu edebiyatının en önemli örneklerinden haberdardı. Mesela Orta Asya halklarının or-

Prof. Dr. Şakir İBRAYEV
Kazakistan Bilimler Ak. Edebiyat Sanat Ens. Bşk.

Kazak Türkçesinden Aktaran:
Mine BAYKAL-Banu MUKYAEVA

tak mirası olan Koroğlu Destanı onun severek söylediği destanlardan biridir. "Bin bir Gece" ve "Şehname"den etkilenen çeşitli edebi hikaye ve destanları Jambıl, hafızasında saklayabilmiştir. Bütün bunlar, onun şairlik sanatının gelişmesini ve olgunlaşmasını sağlamıştır. Halk arasında Jambıl, atışma sanatının büyük ustası olarak tanındı. Gençliğinde, Maylıqoja, Mayköt, Qullnşaq gibi büyük şairleri öğrenerek, bıkmadan şarkı ve şiir toplayan şair yalnız Jetisuw değil, Krataw ve Sır boylarına da gidip bir çok sanatçılarla görüşüp dost olmuştur. O, şiir söylemenin yanında *küy***** de çalmıştır. Şairin *Ekim Devrimi****** dönemine kadarki atışmaları ile şarkılarının çoğu yazıya geçirilmediğinden dolayı unutulmuş, halkın arasında varlığını devam ettirebilmiş olanların sadece bir kısmı günümüze kadar gelebilmiştir. Jambıl'ın şiirlerinden, onun gençliğinden beri açık sözlü, gerçekçi ve akıcı bir dile sahip olan büyük bir şair olduğunu anlıyoruz. Jambıl'ın şiirlerinde yersiz kullanılmış kelimeler yoktur. Şairin "Küdey Küyi" (Fakirin Hali) adlı şiirinde, açlık yüzünden dilenci olan fakir çocukların halini anlatır. "Şalabay'a" adlı şiirinde ise iki yüzlü yöneticinin kötü niyetini ortaya koyar. Şairin hangi şiirini incelersek onun sosyal hayattaki karışıklıkları, eşitsizlikleri önceden ortaya koyduğunu görürüz. "Şağım" (Yakınma), "Èkeme" (Babama), "Jılqış" (Seyis), "Şébdenge" (Şèbden'e), "Set Saylanarda" (Set Tayin Edildiğinde), "Östepkede" (Sergi'de), Patşa Èmiri Tarıldı" (Çar Emiri Darıldı), "Zildi Buynq" (Sert Emir) gibi şiirlerinde hayatın çeşitli gerçeklerini çoğunlukla hiciv türünü kullanarak yeriyor.

Jambıl ihtiyarlığında bile verimli çalışmıştır. Onun şöreti, 1936 yılında "Tuwğan Elim" (Doğduğum Memleket) adlı şiiri yayımlandıktan sonra daha da yayılmıştır. "Tuwğan Elim'in" Rusça tercümesinin "Pravda" gazetesinde yayınlanması onun ününe ün katmıştır.

O, dünyada olup biten önemli tarihi ve kültürel olaylara, şiirleriyle katılıp yeni gerçekleri ortaya koymuştur. 1936-1945 yılları arasında yayınladığı şiirleri on üç bin mısrayı aşmaktadır. Yaşı doksana gelmiş bir şairin bu kadar çok şiiri söyleyebilmesi az rastlanan bir olaydır. Onun bir çok şiirleri ikinci dünya savaşındaki kahramanlıkları anlatır.

Jambıl, sözlü edebiyatın çeşitli türlerini kullanarak döneminin kahramanlarını anlatmıştır.

Başarıyı ve zaferi güzel bir üslupla övmüştür. İki asrın tanığı olan bilgili şairin sözlerine halk büyük değer vermiştir. O, geçmişle yaşadığı dönemi karşılaştırıp yeni olanın güzelliğini ortaya koydu. Jambıl, önceden halk kahramanlarını övmek için kullanılan edebi sanat geleneğini yeniden kullanmıştır.

Eski edebiyattaki "Tulpar" (Küheylan), "Sunqar" (Şahin), "Ğarış" (Dünya), "Aristan" (Arslan) gibi tasvir edici kelimeleri yeni bir şekilde ustaca kullanmıştır. Şairin bir özelliği de eski dönem geleneğine yeni sanatlar ekleyerek söylemesidir. Bu durum onun ünlü "Tuwğan Elim" adlı eserinde açıkça görülmektedir. Şair, Kazak edebiyatında önceden var olan "Arnaw"***** şiir türünü yeni muhteva ile zenginleştirip geliştirmiştir. Onun şairlik şöhretini artıran "Arnaw" türünde söylediği bir çok şiiri vardır ["Belsen-dilerge" (Yöneticilere), "Qazaqstan Toyına" (Kazakistan törenine), "Ordep Alğanda" (Madalya Aldığında), "Ğasem Lahuwtiyge" (Ğasem Lahuwtiy'e), "Puwşkinge" (Puşkine), "Balalarğa" (Çocuklara), "Qızıl Èskerge (Kızıl Askere), İspandık Tuwısqandarğa" (İspanyol Kardeşlere), "Amankeldi Toyına" (Amankeldi Törenine), "Kavkazğa" (Kafkasya'ya), "Tımq Donnıñ Uldarına" (Sakin Don'un Oğullarına), "Leningradtk Örenderim" (Leningratlı Evlatlarım), "Moskovağa" (Moskova'ya), "Voronej Batırlarına" (Voronej Kahramanlarına).gibi] O, zamanının çeşitli gerçeklerini şiirlerinde konu olarak almıştır. Bunun yanında şiirlerinde, eski edebiyat geleneğinin etkilerine rastlanmaktadır. Şiirlerinde eski ve yeni geleneğin bir arada bulunması düşünce ve duygularına bir incelik, bir zenginlik katmıştır. Şair şiirlerinde, halk şiiri geleneğinin benzetmelerini büyük bir ustalıklı kullanmıştır.

Hayat tecrübesi fazla olan Jambıl, halk şiiri geleneğinin, zenginliğini keşfetti. Şair, halkının dardını, hüznünü anlayıp onu şiirinde temel taşı yaptı ve yeni, zengin unsurlarla tasvir etti. Jambıl Moskova'da ve Kafkasya'da yapılan Şota Ruwstavel'i anma törenlerinde bulundu ve buralarda ünlü insanlarla tanışma fırsatı buldu. Böylece devrim sonrasında halkının yeni hayat gerçeklerini öğrenme imkanı buldu.

Jambıl'ın dünya görüşünü etkileyen bu değişiklikler onun şiirine de yansdı. O zamana kadar sadece kendi boyu ve çevresini gözlemleyen şair, artık kendi ülkesinde ve bütün dünyada meydana

gelen olaylarla ilgilenmeye başlamıştır. Hümanizmi ve halkların dostluğunu şiirlerinde konu olarak aldı. Ömrünün son on yılında şairlik yeteneği daha da güçlenen şair, ülkesindeki önemli siyasi ve sosyal olaylar hakkında şiirler söylemiştir.

Yaşlı şair, ikinci dünya savaşı yıllarında, Sovyet insanının savaştaki kahramanlığını ve günlük hayatını şiirlerine konu alarak sanatını halk için yaptığını gösterdi. Şairin bu tür şiirleri halkı yeni zaferlere taşıdı. Onun "Leningradlık Örederim" adlı şiiri düşmana karşı savaşanlara güç ve destek verdi. Böylece O, şiiri yüceltme görevini yerine getirmiş oldu.

Onun "Ötegen Batır", "Suranşı Batır" gibi destanları Kazak şiir tarihinde önemli bir yere sahiptir. Ötegen Batır destanı önceden söylenmiş olan efsanelere dayanılarak yeniden yaratılmıştır. Burada, halkın mutluluğu için kendini tehlikeye atan, halkı için özgür ve uygun mekan arayan Ötege'nin karakteri tasvir edilir. Suranşı Batır'da ise halkın bağımsızlığını savunan, özgürlük ve namusu her şeyden üstün tutan kahramanın mücadelesi övülür. Bu eserlerin dünyayı tanıtmada ve insan eğitiminde önemi büyüktür.

Jambıl kendinden sonraya ölmez, unutulmaz eserler bıraktı. Onun eserleri kırktan fazla dile çevrilmiştir. Rus diline çevirmek için P. Kuwznetsov, K. Altayski, M. Tarlovski, M. İyakovski, N.Selvinski, A. Adalis, A Bragin, gibi şairler çok çaba göstermişleridir.

Jambıl, Kazak şiirinin adını bütün dünyaya duyurdu. 1938 yılında, Jambıl'ın şiir sanatındaki 75. yılı kutlamalarında ona dünyanın çeşitli yerlerinden kutlama mesajları geldi. Fransa'nın büyük Romen Rolland'ı Jambıl'ı: "Yeni insanlığın büyük akını" olarak gösterdi. Martin Andersen Nekse, Katarina Suwsanna Prıçard, Mihail Şolohov gibi büyük ustalar Jambıl için övgü dolu sözler söylediler. Kazak şairleri arasında Jamlıl'a şiirler ithaf etmeyen veya onun hakkında güzel sözler söylemeyen şair yoktur. M.Évezov: "Heyecan ve coşku dolu olan bu şair şahine benzer; her şeyi görür, her hareketi farkeder, sonunda da avını yakalar. Zeten iyi bir şairde de bu nitelikler bulunmalıdır." der, ("Jır Alıbı" (Jır Ustası), A., 1971). Şair Ğ. Müsirenov, Jambılın şiirlerini kazanılan devrimin marşı olarak nitelendirdi. Tercüman Mark Tarlovskiy Jambıl'ı, "söz ustası, şiir sanatının göçebe akademisyeni" olarak gösterdi.

Jamlıl'ın şiirleri, XX. yüzyılda yaşayan halk şairlerinin şiir sanatında etkisini göstermiştir. Bu sıralarda Kenen Ézirbaev, Nartay Bekejanov, Doskey Elimbaev, Sayadıl Kerimbekov, Ormbay Taymanov, Ümbeteli Kèribaev gibi şairler etkili olmuşlardır. Jambılın şiirlerini yazıya döken Q. Ebdıqadrov, T. Jarokov, Ğ. Ormanob, E. Tèjibaev, Q. Toğızaqov gibi şairlerin çalışmaları dikkate değerdir.

Jambıl, şiir sanatına verdiği hizmetlerden dolayı devlet tarafından, Lenin madalyası , Enbek Qızıl Tuw madalyası (Emeğin Kızıl Bayrağı), "Qurmet Belgisi" (Hürmet Belgesi) ile ödüllendirilmiştir. 1941 yılında SSCB devlet ödülünü almıştır. Jambıl, seçilen birinci Kazak SSC Büyük Meclisinin vekili olmuştur. "Jambıl" adı, bir il, bir kaç ilçe bazı kurum ve kuruluşlar ile cadde ve sokaklara verilmiştir. Jambıl'ın şiirleri hakkında ülkemizde ve bazı dış ülkelerde çok sayıda makale, inceleme ve tezler bulunmaktadır. Onun 125. sanat yıl dönümünde (1972 Haziran), ülkemizde büyük törenler yapılmış, bu törenlere, Bulgaristan,Macaristan, Küba, Polonya, Hindistan, Kenya, Almanya, Çekoslovakya, Bangladeş gibi çeşitli ülkeler ve Sovyet Cumhuriyetlerinden temsilciler katılmıştır.

Eserleri

Jambılın ölenderi, A., 1937; Bolat Tondı batırlar,A.,1941; Tandamaldı ölenderi, A., 1946;Şığarmalarjıynağa, 3 tomdıq, 1-3-T., A., 1955; (Şığarmalar), A., 1957; Tandamaldı, A., 1971; Pesniy iy poezmı, M., 1938; Sobraniye soçineniy, A.-A., 1946; İzbranno, M., 1949; Stihiy,Taş., 1953; İzbrannı proyzvedeniya, A.-A., 1972.

Jambıl'la ilgili yapılan çalışmalar: Begelin C, Tèjibaev E., Ritman-Fetizov M., Jambıl. Ömirbayanı tuwralı oçerk, A., 1946; Kenjabaev B., Jambıl Jabaev - Qazaq halqımın ulı aqmı, A., 1955; Süyınşeliyev H., Jambıl Jabaev-Qazaq halqımın ulı aqını, A., 1955; Ismayılov E., Aqmdar, A., 1956; Qazaq èdebiyetiniñ tarihi, 1-tom, 2-kitap, A., 1964; Jır alıbı. Jambıl jaylı ectelikter, A., 1971; Tèjibaev E., Nurmağanbetova O., Ulı Jırşı, A., 1972; Fetiysov M.,Djambul Djabaev, M., 1953; Zeliskiy K., Djambul, M., 1946;Tvorçestvo Djambula. Statiy, zametkiy, materiyalı, otv. red. N. Smirnova, A.-A.. 1956; Karataev M., Rohdenni Oktyabrem, A.-A., 1958; Oçerk İstoriy kazakskoy sobetskoy literaturi, M., 1960.

AÇIKLAMALAR

- * Terme: Atasözlerini dombıra ile söyleme.
- ** Jır: Destandan kısa olan bir nazım türü.
- *** Jetisuw: Almatı, Jambıl. Taldıqrgan illerini kapsayan bölgenin adı.

- **** Küy: Sözsüz müzik
- ***** Ekim devrimi: 1917 devrimi
- ***** Arnaw: Birisine sunulan manzum eser.